

Tinjauan Buku

Risalah Seruan Kepada Jenis Yang Lembut: Perempuan-Perempuan Abdullah Abdul Rahman al-Johori

**Kajang: Akademi Jawi Malaysia, 2017, 329 halaman,
ISBN 978-967-14748-9-1**

Tulisan jawi buat pertama kalinya ditemui di alam Melayu pada abad ke-13, dan manuskrip Melayu bercirikan Islam yang ditulis menggunakan tulisan jawi telah ditemui seawal abad ke-17. Tulisan jawi juga telah berkembang melalui manuskrip-mansukrip Melayu sehinggalah pada abad ke-20. Walaupun begitu, karya dan manuskrip jawi yang baharu agak sukar ditemui pada abad ke-21 ini. Tulisan jawi adalah sebuah bentuk tulisan yang telah digunakan sejak berkurun lamanya bukan sahaja di Tanah Melayu, bahkan menjadi tulisan serantau di nusantara. Ia menggunakan huruf-huruf dalam bahasa Arab yang kemudiannya dimasukkan ke dalam sistem penulisan bahasa Melayu. Banyak kajian lepas yang telah mengkaji perkembangan tulisan Jawi di alam Melayu, antaranya Kang Kyoung Seok (1990), Wan Mohd Shaghir Abdullah (1995), Abd Jalil Borham (2012), dan lain-lain. Manuskrip yang ditulis menggunakan jawi juga telah ditulis oleh ulama-ulama Melayu yang hebat seperti Syeikh Nuruddin al-Raniri, Tuan Tabal, 'Ali bin 'Abd al-Rahman al-Kelantani, Syeikh Idris al-Marbawi, dan ramai lagi. Manuskrip jawi ini juga telah mendapat perhatian ramai pengkaji di dalam dan luar negara, dan ia menjadi satu warisan yang mempunyai sumbangan besar terhadap pengembangan ilmu di alam Melayu. Buku ini adalah salah satu karya yang mengangkat penulisan ulama Melayu yang dihasilkan dalam tulisan jawi pada awal abad ke-20. Ia telah dirumikan dan diterbitkan dengan wajah yang baharu agar mesej di dalam buku ini merentasi kepelbagaian pembaca yang berlainan budaya dan bangsa.

Buku berjudul *Risalah Seruan Kepada Jenis Yang Lembut: Perempuan-Perempuan* (2017) tulisan Abdullah Abdul Rahman al-Johori yang diterbitkan oleh Akademi Jawi Malaysia merupakan hasil sebuah usaha merumikan karya asalnya yang ditulis menggunakan tulisan Jawi. Naskhah asal buku ini telah dijadikan bentuk digital dan disimpan di Perpustakaan Sri Lanang, UKM dalam keadaan baik dan bersih. Ini dinyatakan oleh penerbit di permulaan buku sebagai menghargai kewujudan naskhah asal yang boleh dirujuk sekiranya perlu. Buku ini mengandungi 329 halaman, yang mana 190 halaman pertama menggunakan tulisan rumi tanpa mengubah originaliti naskhah asal, dan baki halaman buku ini dilampirkan naskhah asalnya yang menggunakan tulisan jawi. Buku ini juga dilengkapi dengan nota kaki yang menambah beberapa maklumat penting terhadap sesuatu, pembetulan perkataan atau baris kepada ayat-ayat al-Quran, serta rujukan kepada beberapa maklumat yang ditambah. Di akhir buku ini terdapat juga glosari bagi memberi maksud kepada beberapa perkataan Melayu lama dan perkataan bahasa Arab yang dimelayukan. Terdapat juga senarai rujukan yang terdiri daripada empat buah kamus bahasa, dan diakhiri dengan senarai indeks. Merujuk kepada isi yang terdapat dalam bahagian indeks, ia dibahagikan mengikut judul kitab, nama tokoh, nama tempat, dan perkataan-perkataan umum yang dikategorikan mengikut susunan abjad.

Edisi pertama buku ini telah dicetak dan dikeluarkan oleh Jamiliyah Press, Muar, Johor pada tahun 1939. 'Abdullah Abdul Rahman menyatakan di dalam pengenalan buku ini bahawa karya ini sebenarnya adalah terjemahan kepada tulisan Sayyid Muḥammad Rashid Rida yang telah dikarang dalam bahasa Arab dengan tajuk asalnya iaitu *Nidā' ilā Jins al-Laṭīf* atau *Huqūq al-Nisā' fī al-Islām*. Ia juga telah diterjemahkan ke dalam pelbagai bahasa, dan buku ini adalah satu-satunya terjemahan buku tersebut di dalam bahasa Melayu. Judul buku ini mengiktiraf

bahawa perempuan adalah termasuk dalam jenis yang mempunyai ciri lembut dan penuh dengan kelembutan. Menurut Kamus Dewan Edisi Keempat, istilah ‘lembut’ boleh merujuk sama ada kepada sifat sesuatu, sikap dan sifat seseorang, atau juga boleh digunakan bagi menunjukkan raut muka seseorang. Jika diterjemahkan ke dalam bahasa Arab, lembut ialah *Latīf*, yang merujuk kepada salah satu nama Allah yang bermaksud Yang Maha Lembut dan dan Yang Maha Mengetahui Segala Sesuatu Sehalus-halusnya. Menurut *Mu’jam al-Ma’ānī al-Jāmi’* dan *Mu’jam al-Wasīf, Jins al-Latīf* (jenis yang lembut) ialah kinayah kepada sikap dan sifat seorang perempuan yang secara lumrahnya memiliki ciri kelembutan. Judul buku ini diterjemahkan ke dalam bahasa Melayu dan diberi judul Risalah Seruan Kepada Jenis Yang Lembut: Perempuan-Perempuan, yang boleh difahami bahawa kandungannya adalah berkaitan dengan isu, fitrah dan kehidupan seorang perempuan.

Penulis buku terbitan Akademi Jawi Malaysia ini ialah Abdullah Abdul Rahman yang dilahirkan pada tahun 1876, ditambah dengan gelaran al-Johori kerana beliau berasal daripada Batu Pahat, Johor. Beliau mendapat pendidikan awal di Muar dan telah menjawat beberapa jawatan di sekitar negeri Johor. Antaranya ialah kerani di Pejabat Pendaftar Surat-Surat Tanah di Muar (1891), Pegawai Melayu Darjah Keempat berjawatan Setiausaha kepada Pesuruhjaya Kerajaan Muar (1910), Setiausaha Jabatan Agama (1923), Bendahari Kerajaan Muar (1926-1929), Pesuruhjaya Muar (1927), Bendahari Kerajaan Johor (1930), Ahli Jemaah Menteri-Menteri (1932). Beliau juga merupakan Yang Dipertua yang pertama (1932-1947) di Jabatan Agama Johor. Beliau adalah di antara orang yang paling awal mendirikan Sekolah Arab di Muar pada tahun 1901, dan bertanggungjawab menubuhkan Sekolah Perempuan Melayu pertama di Johor pada tahun 1911. Menurut Abd Latif Juffri@Al-Jufri & Masnorindah Mohd Masry (2010), sebanyak 21 buah buku telah dihasilkan oleh penulis, antaranya ialah *Matan Risalah al-Tauhidiah, Permulaan Adab, Pertuturan Melayu (Nahu Melayu), Kitab Permulaan Agama dan Membaiki Perangai, Majalah Ahkam Johor, Nazam Kalaid al-Jauriah, Ilmu Kesihatan, Adab Rumahtangga, Seruan Kepada Jenis Yang Lembut (Perempuan)*, dan lain-lain. Pada tahun 1928, beliau telah dianugerahkan bintang kebesaran Dato’ Paduka Mahkota Johor (D.P.M.J.) oleh Sultan Ibrahim. Beliau meninggal dunia pada 15 Januari 1950 dan jenazahnya dikebumikan di Kawasan Perkuburan Islam Batu 2, Jalan Bakri, Muar.

Penulis asal buku ini juga wajar diperkenalkan secara ringkas. Beliau ialah Sayyid Muhammad Rashid Rida yang terkenal sebagai reformis Mesir yang berasal daripada Tripoli, Syria. Beliau mendapat pengaruh yang kuat daripada Jamal al-Din al-Afghani (1838-1897) dan Muhammad ‘Abduh (1849-1905), yang kedua-duanya adalah guru kepada Sayyid Muhammad Rashid Rida. Beliau juga mempunyai perjuangan yang hampir sama dengan Abdullah Abdul Rahman dalam membangunkan sekolah dan memperjuangkan pendidikan. Sekolah yang dibangunkan oleh Rashid Rida telah didirikan pada tahun 1912 di Cairo dengan nama “Madrasah al-Da’wah wa al-Irsyad”. Beliau bertanggungjawab melatih para pelajar di sekolah tersebut untuk menjadi pendakwah (1912-1914). Beberapa jawatan lain yang disandang oleh beliau ialah Presiden Kongres Suriah (1920), delegasi Palestin – Suriah di Geneva (1921), anggota Ahli Politik di Cairo (1925) dan sebagai anggota dalam mengikuti Konferens Islam di Mekah (1926) dan di Yerussalem (1931). Beliau juga menulis beberapa karya, dan karya hebatnya yang sangat terkenal ialah *Tafsīr al-Manār*. Beliau sempat mentafsirkan sendiri sehingga ayat 125 dari surat An-Nisa (Jilid III dari Tafsir al-Manar) dan selanjutnya adalah tafsiran muridnya sendiri. Tulisan lain termasuklah *Tārīkh Al-Ustādh Al-Imām Asy-Syaikh ‘Abduh* (Sejarah Hidup Imam Syaikh Muhammad Abduh), *Nidā’ ilā Jins al-Latīf* (Panggilan terhadap Kaum Wanita), *Al-Wahyu Muḥammad* (Wahyu Allah yang diturunkan kepada Muhammad), *Yusr Al-Islām wa Uṣūl Al-Tasyrī’ Al-‘Ām* (Kemudahan Agama Islam dan Dasar-Dasar Umum Penetapan Hukum Islam), *Al-Khilāfah wa Al-Imāmah Al-‘Uḏmā* (Kekhalifahan

dan Imam-imam Besar), *Muḥawarah Al-Muṣliḥ wa Al-Muqallid* (Dialog Antara Kaum Pembaharu dan Konservatif), *Dhikra Al-Maulid Al-Nabawī* (Peringatan Kelahiran Nabi Muhammad SAW), dan *Huqūq Al-Mar'ah As-Ṣāliḥah* (Hak-Hak Wanita Muslim). Sayyid Muhammad Rashid Rida meninggal dunia pada 22 Ogos 1935, di Kaherah.

Buku ini mengandungi 32 bab, dimulai dengan bab pengenalan yang ditulis oleh Abdullah Abdul Rahman sendiri, diikuti dengan kata aluan oleh ‘Abdul Majid Qurshi, dan juga pendahuluan buku yang ditulis oleh Sayyid Muhammad Rashid Rida. Semua bab diletakkan nombor di awal tajuk, dan semua tajuk adalah ringkas dan padat. Bab-bab yang telah diterjemahkan oleh Abdullah Abdul Rahman sebenarnya adalah sebahagian sahaja daripada buku asal yang ditulis oleh Sayyid Muhammad Rashid Rida, kerana terdapat hampir 40 bab lagi yang tidak dimasukkan ke dalam buku ini. Oleh yang demikian, terdapat satu ayat yang dinyatakan oleh Abdullah Abdul Rahman pada halaman 186, iaitu “Tamat penggal yang pertama, akan diiringi penggal yang kedua”. Ayat ini menunjukkan bahawa buku ini mengandungi sebahagian daripada buku asal dan akan disambung di dalam penerbitan akan datang. Walau bagaimanapun, sambungan terjemahan buku ini belum ditemui oleh mana-mana pihak. Kronolgi penulisan buku yang ditulis oleh Abdullah Abdul Rahman boleh difahami melalui kata aluan yang ditulis oleh Abdul Majid Qurshi. Adapun maklumat berkaitan Abdul Majid Qurshi masih belum ditemui. Tetapi beliau telah menyatakan bahawa buku ini adalah permintaan daripada sebuah jawatankuasa kepada Abdullah Abdul Rahman untuk menulis tentang hak-hak perempuan pada tahun 1931, dan kemudian diterima baik oleh penulis pada tahun 1932. Ia siap ditulis dan diterjemahkan pada tahun 1935, dan diterbitkan buat kali pertama pada tahun 1939.

Kandungan buku *Risalah Seruan Kepada Jenis Yang Lembut: Perempuan-Perempuan* ini boleh dibahagikan kepada beberapa tema penting. Pertama, buku ini dimulai dengan topik kedudukan perempuan yang tidak jauh berbeza dengan lelaki. Ia boleh dilihat melalui Bab 1 hingga Bab 7 dengan tajuk-tajuk seperti “Perempuan itu Saudara kepada Laki-laki”, “Iman-iman Perempuan dan Iman Laki-laki Muslim”, “Perempuan-perempuan itu Bersamaan dengan Laki-laki”, dan lain-lain. Kedua, buku ini meletakkan hak pendidikan sebagai hak utama bagi perempuan di dalam Bab 8 yang bertajuk “Haqq Perempuan di dalam Pelajaran dan Adab”. Ketiga, buku ini juga menjelaskan bahawa perempuan juga berhak memiliki harta sendiri berbeza dengan amalan yang telah diamalkan oleh sesetengah budaya dan Bab 9 “Haqq Perempuan-perempuan pada Hartanya” dan Bab 10 “Haqq Perempuan di dalam *Mirath*”. Keempat, hak perempuan dalam perkahwinan juga dibincangkan dengan teliti daripada hak perempuan memilih suami, mahar dan hak-hak sebagai isteri dalam Bab 11 hingga Bab 15. Contoh-contoh tajuk di dalamnya ialah “Perkahwinan dan Haqq-haqq Perempuan Padanya”, “Wilayah Nikah dan dan Kebebasan Perempuan di dalam Meliluhnya”, dan lain-lain. Kelima, perbezaan lelaki dan perempuan dan hak mereka sebagai suami isteri disentuh dengan panjang dalam tujuh bab bermula Bab 16 “Kehendak Asal Kejadian di dalam Perihal Berlaki Bini” hingga Bab 23 “Nushuz Laki-laki dan Hubatnya dengan Berdama”. Keenam, buku ini juga mengupas isu poligami daripada pelbagai aspek dan perspektif, termasuklah sejarah dan amalan yang telah diamalkan oleh kaum dan bangsa terdahulu dalam Bab 24 ‘Berbilang-bilang Bini’, Bab 25 “Islah Agama Islam di dalam Perkara Berbilang-bilang Bini”, dan Bab 27 “Maslahat Berkahwin atau Kemanusiaan di dalam Berbilang-bilang Bini”. Beberapa tokoh Barat dan pendeta Eropah juga diketengahkan bagi membicarakan tentang pandangan mereka terhadap amalan poligami dalam Bab 28 “Percakapan Sesetengah Pendeta Perempuan Eropah di dalam Hal Berbilang-bilang Bini” dan Bab 29 “Perkataan Pendeta-pendeta Eropah Perihal Berbilang-bilang Bini dan Islam”. Walaupun begitu, terdapat satu isu yang dibincangkan di antara isu poligami iaitu isu zuriat dalam Bab 26 “Persediaan Tiap-tiap Laki-laki dan

Perempuan bagi Dhuriyat (Beranak Buah)". Ketujuh, buku ini menjadikan Nabi Muhammad SAW sebagai contoh terbaik yang mengamalkan poligami dengan menghuraikan kisah isteri-isteri baginda dalam Bab 30 "Isteri-isteri Nabi itu Ibu kepada Sekalian Mu'minin", bab 31 "Hikmah yang Am kerana Berbilang-bilang Isteri Nabi", dan 32 Segala Asbab yang Khas bagi tiap-tiap Seorang isteri Nabi". Walau bagaimanapun, bab 32 ini ditemui tidak lengkap dan penerbit hanya menerbitkan isi kandungan yang terdapat di dalam naskhah jawi yang asal sahaja.

Sebagai salah satu daripada manuskrip Islam, keseluruhan buku ini disokong dengan dalil-dalil al-Quran dan Sunnah. Terdapat lebih daripada 100 ayat al-Quran yang dijadikan rujukan. Majoriti ayat-ayat tersebut diletakkan nombor surah dan nombor ayat. Terjemahan ayat-ayat tersebut berkemungkinan besar diterjemahkan sendiri oleh Abdullah Abdul Rahman, kerana tidak dinyatakan sebarang rujukan tentang terjemahan. Adapun Tafsir yang menjadi rujukan adalah *Tafsir al-Manār* yang ditulis oleh Muhammad Abduh dan dirujuk dengan teliti oleh penulis. Muhammad Abduh digelar sebagai *al-Ustadh al-Imam* di dalam buku ini pada bahagian yang merujuk kepada tafsir dan interpretasi beliau terhadap ayat-ayat al-Quran. Rashid Rida juga menambah tafsirannya sendiri di dalam beberapa ayat al-Quran di dalam buku ini yang dipetik daripada majalah *al-Manār* dan *Tafsir al-Manār*. Manakala bilangan hadis yang terdapat di dalam buku ini yang berkaitan dengan perempuan ialah sekitar 35 hadis. Hadis-hadis tersebut dinyatakan sama ada penuh dalam matan bahasa Arab, terjemahan sahaja, dan ada juga yang hanya dinyatakan maksud daripada hadis tertentu. Tidak semua hadis di dalam buku ini dinyatakan sumber dan statusnya. Oleh yang demikian, terdapat status hadis yang pelbagai yang dijadikan rujukan di dalam buku ini iaitu hadis sahih, hasan, dan da'if. Tambahan daripada dua sumber ini, penulis juga merujuk kepada sumber rujukan barat seperti yang ditulis oleh tokoh Inggeris, Perancis dan Jerman. Nama-nama buku, artikel dan surat khabar Inggeris juga disebut di dalam beberapa bab terutama dalam isu poligami, dan boleh dirujuk melalui nota kaki yang ditambah oleh penerbit buku.

Antara kelebihan buku ini ialah kandungannya yang merangkumi hak-hak perempuan dalam semua aspek termasuklah pendidikan, ekonomi, perkahwinan, dan konflik rumahtangga. Buku ini mengangkat kedudukan perempuan yang tidak berbeza dengan lelaki serta mengiktiraf bahawa perempuan juga berhak mempunyai kebebasan memilih dan berperanan sebagai pendamping bagi kaum lelaki. Bahasa Melayu yang digunakan dalam buku ini disusun dengan baik, dan isi kandungannya tidak terlalu berat dan mudah difahami. Buku ini telah membuktikan hak-hak perempuan telah diperjuangkan oleh ulama Melayu, malah ulama Arab sendiri telah membahaskan hal ini bagi menjawab argumen feminis barat yang menuduh bahawa teks agama telah diseleweng oleh ulama yang majoritinya adalah lelaki. Ini telah dibuktikan dengan kewujudan beberapa ulama lelaki yang menyokong kepada emansipasi wanita dan memperjuangkan hak-hak mereka yang selama ini telah pun lama diakui di dalam al-Quran dan Hadis Nabi Muhammad SAW. Antara ulama tersebut ialah Rashid Rida dan Abdullah Abdul Rahman sendiri, dan ramai lagi ulama yang membantah penindasan dan diskriminasi terhadap wanita. Oleh yang demikian, buku ini sangat bermanfaat kepada pembaca perempuan mahupun lelaki yang ingin mengetahui bahawa keadilan dan kesamarataan gender yang telah dinyatakan dengan jelas di dalam al-Quran dan disokong oleh hadis-hadis Nabi Muhammad SAW. Karya seperti ini juga bermanfaat sepanjang zaman, kerana ia telah ditulis pada awal abad ke-20, dan telah diterbitkan semula pada abad ke-21 ini, dan akan masih boleh dirujuk oleh generasi pada abad yang akan datang.

RUJUKAN

Abd Latif Juffri@Al-Jufri & Masnorindah Mohd Masry. 2010. 40 *Tokoh Ulama Johor (Siri Pertama)*. Johor: Kesatuan Kebangsaan guru-Guru Ugama Malaysia Barat Cawangan Johor.

Abd Jalil Borham. 2012. *Tulisan Jawi: Tulisan Serantau*. Kertas kerja Ucaptama Seminar Tulisan Jawi dan Teknologi Peringkat Kebangsaan 2012 di Dewan Astaka, Universiti Malaysia Pahang pada 18 Oktober 2012.

Kang Kyoung Seok. 1990. *Perkembangan Tulisan Jawi dalam Masyarakat Melayu*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka

Wan Mohd Shaghir Abdullah. 1995. *Tulisan Melayu/Jawi Ejaan Dalam Manuskrip dan Cetakan Kitab Suatu Analisis Perbandingan*. Seminar Antarabangsa Manuskrip Melayu di Auditorium Perpustakaan Negara Malaysia.

Nur Saadah bt Hamisan@Khair
Fakulti Pengajian Quran dan Sunnah
Universiti Sains Islam Malaysia
Bandar Baru Nilai
71800, Nilai, Negeri Sembilan
saadahkhair@usim.edu.my